

TALABALARNING TA'LIM EHTIYOJLARI TUSHUNCHASINING PEDAGOGIK VA PSIXOLOGIK TALQINI

Ravshanov Hamroqul Amirqulovich

Qarshi davlat texnika universiteti kafedra mudiri, texnika fanlari doktori (DSc),
<https://orcid.org/0009-0000-6364-707X>, ravshanovhamroqul@mail.ru

Chorshanbiyev Ravshan Xushmurodovich

Qarshi davlat texnika universiteti dotsenti, texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD),
<https://orcid.org/0000-0001-6973-7690>, ravshanbek79@mail.ru
<https://doi.org/10.5281/zenodo.18811023>

Annotatsiya: Maqolada talabalarning ta'lim ehtiyojlari tushunchasining pedagogik va psixologik mazmuni ilmiy va nazariy jihatdan tahlil etilgan. Ta'lim ehtiyojlarining mohiyati, shaxsning rivojlanishidagi o'rni, bilim olishga undovchi omillar bilan bog'liqligi hamda zamonaviy oliy ta'lim tizimida shaxsga yo'naltirilgan yondashuvni ta'minlashdagi ahamiyati yoritilgan. Shu bilan birga, ehtiyoj, motiv, qiziqish va qadriyat tushunchalari o'zaro bog'liqlikda ifodalangan. Tadqiqot natijasida talabalarning ta'lim ehtiyojlarini aniqlash va rivojlantirishning pedagogik-psixologik mexanizmlari ilmiy asoslangan.

Kalit so'zlar: ta'lim, ehtiyoj, pedagogik, psixologik, motivatsiya, shaxs rivoji, individual yondashuv, shaxsga yo'naltirilgan, kompetensiya.

Kirish. Hozirgi kunda oliy ta'lim tizimida shaxsga yo'naltirilgan yondashuv ustuvor ahamiyat kasb etmoqda. Oliy ta'lim tashkilotlarida ta'lim jarayonining samaradorligi ko'p jihatdan talabalarning individual ta'lim ehtiyojlarini aniqlash, prognozlash va qondirish darajasiga bog'liq.

Ta'lim ehtiyoji tushunchasi pedagogika va psixologiya fanlarida turlicha talqin qilinib, u shaxsning bilim, ko'nikma va kompetensiyalarni egallashga bo'lgan ichki zarurati sifatida izohlanadi. Ushbu masala shaxs nazariyasi va motivatsiya konsepsiyalari doirasida chuqur o'rganilgan bo'lib, xususan, **Abraham Maslow, Carl Rogers, Lev Vygotsky, Aleksey Leontiev** kabi olimlar tomonidan ehtiyoj va faoliyat o'rtasidagi bog'liqlik ilmiy asoslab berilgan.

Talabalarning ta'lim ehtiyojlari bilim olishga bo'lgan motivatsiya, shaxsiy qiziqishlar va kompetentlikni oshirishga qaratilgan ichki hamda tashqi omillarni o'z ichiga oladi. Bularga amaliy ko'nikmalar, raqamli savodxonlik, moslashuvchan o'quv muhiti va kasbiy rivojlanishga yo'naltirilgan zamonaviy bilimlar kiradi, bular ta'lim samaradorligini oshirishning asosi bo'lib xizmat qiladi.

Talabalarning asosiy ta'lim ehtiyojlarini quyidagi 4 ta guruhga ajratish mumkin.

1. Motivatsiya va qiziqish: O'quv jarayonida talabalarning ichki qiziqishi, xohishi va tashqi rag'batlar ta'lim samaradorligini oshirishda muhim hisoblanadi. Talabani o'z rejalarining mavjudligi va muvaffaqiyatga intilishi ta'lim jarayonidagi asosiy omillardandir.

2. Kompetentlikka yo'naltirilganlik: Talabalarning egallagan nazariy bilimlarni real hayotiy va kasbiy vaziyatlarda qo'llash ko'nikmalariga bo'lgan talabi hisoblanadi.

3. Shaxsiylashtirilgan ta'lim: Talabani o'z individual qobiliyat va qiziqishlaridan kelib chiqqan holda o'quv trayektoriyasini tanlashi.

4. Moslashuvchanlik: Zamonaviy va raqamli ta'lim texnologiyalaridan foydalanish hamda moslashuvchan vaqt rejimida bilim olish.

Ushbu ehtiyojlarni qondirish ta'lim sifati va talabalarning kelajakdagi kasbiy faoliyatiga to'g'ridan-to'g'ri ta'sir ko'rsatadi.

Tadqiqotning maqsadi - talabalarning ta'lim ehtiyojlari tushunchasini pedagogik va psixologik nuqtai nazardan tizimli tahlil qilish hamda uning oliy ta'lim jarayonidagi ahamiyatini asoslashdan iborat.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqot jarayonida quyidagi metodlardan foydalanildi:

- ilmiy manbalarni nazariy tahlil qilish;
- qiyosiy-pedagogik tahlil;
- tizimli yondashuv;
- psixologik konsepsiyalarni interpretatsiya qilish.

Asosiy qism. 1. "Ta'lim ehtiyoji" tushunchasining psixologik talqini. Psixologiyada ehtiyoj shaxs faolligining ichki manbai sifatida talqin etiladi. **A.Maslow** o'zining ehtiyojlar ierarxiyasi nazariyasida inson ehtiyojlarini fiziologik, ijtimoiy va o'zini namoyon qilish bosqichlariga ajratadi. Uning fikricha, o'zini ro'yobga chiqarish ehtiyoji insonning bilim olishga intilishida namoyon bo'ladi [1]. Demak, bilim olishga intilgan inson o'zining ehtiyojlarini namoyon qiladi.

Faoliyat nazariyasi doirasida **A.N.Leontyev** ehtiyojni faoliyatning ichki omili sifatida izohlaydi [2]. Ehtiyoj motivni shakllantiradi, motiv esa faoliyatni yuzaga keltiradi. Demak, ta'lim ehtiyoji - bu bilishga yo'naltirilgan motivatsion tizimning asosidir.

L.S.Vygotskiyning "yaqin rivojlanish zonasi" konsepsiyasi ta'lim ehtiyojining rivojlantiruvchi xarakterini ochib beradi. Talaba mavjud bilim darajasidan yuqori bosqichga ko'tarilish uchun ichki ehtiyoj sezadi. Shu jihatdan ta'lim ehtiyoji shaxsning kognitiv rivojlanish mexanizmi sifatida namoyon bo'ladi [3]. O'zini rivojlantirmoqchi bo'lgan insonda ichki ehtiyoj bo'lishi lozim.

Gumanistik psixologiya vakili **K.Rogers** ta'lim jarayonida shaxsning ichki imkoniyatlarini ro'yobga chiqarish muhimligini ta'kidlaydi. Uning fikricha, samarali ta'lim jarayoni talabaning ichki ehtiyojlariga mos tashkil etilgandagina yuqori natija beradi [4].

Shunday qilib, psixologik nuqtai nazardan ta'lim ehtiyoji:

- bilishga bo'lgan ichki zarurat;
- motivatsion tizimning tarkibiy qismi;
- shaxs rivojlanishining omili;
- o'zini namoyon qilish vositasidir.

2. Ta'lim ehtiyojining pedagogik talqini. Pedagogikada ta'lim ehtiyoji ijtimoiy buyurtma, shaxsiy rivojlanish talabi va kasbiy shakllanish omili sifatida qaraladi [5].

Zamonaviy kompetensiyaviy yondashuv ta'lim ehtiyojini talabaning kelajak kasbiy faoliyati bilan bog'laydi. Bu yondashuvga ko'ra, ta'lim ehtiyoji - bu ma'lum kompetensiyalarni egallash zarurati bilan belgilanadigan pedagogik kategoriya hisoblanadi.

Pedagogik jihatdan ta'lim ehtiyoji shaxsning individual xususiyatlariga asoslanadi, jamiyat va mehnat bozori talablariga bog'liq hamda ta'lim mazmuni va metodlarini belgilovchi asosiy omil hisoblanadi.

Talabalarning ta'lim ehtiyojlarini aniqlash quyidagi mexanizmlar orqali amalga oshiriladi [6]:

- diagnostik so'rovnomalar;
- refleksiv tahlil;
- akademik monitoring;
- individual ta'lim trayektoriyalarini ishlab chiqish.

3. Ta'lim ehtiyojining pedagogik va psixologik talqinlarining o'zaro bog'liqligi.

Psixologik yondashuv ta'lim ehtiyojining ichki mexanizmlarini ochib bersa, pedagogik yondashuv uni tashkil etish va boshqarish mexanizmlarini ishlab chiqadi. Ularning o'zaro uyg'unligi qanday namoyon bo'lishi 1-jadvalda keltirilgan.

Ta'lim ehtiyojining pedagogik va psixologik jihatdan o'zaro bog'liqligi

1-jadval

Psixologik jihat	Pedagogik jihat
Ichki motivatsiya	Ta'lim mazmunini individuallashtirish
Qiziqish	Faol metodlardan foydalanish
O'zini namoyon qilish	Kompetensiyaviy yondashuv
Rivojlanish zonasi	Differensial ta'lim

Jadval ma'lumotlarini tahlil qilib shunday xulosaga kelish mumkinki, talabalarining ta'lim ehtiyojlarini samarali qondirish uchun psixologik mexanizmlar pedagogik texnologiyalar bilan integratsiyalashgan bo'lishi lozim. Pedagogik va psixologik omillar bir-birini to'ldiradi va ular o'zaro chambarchas bog'liq.

Xulosa. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, talabalarining ta'lim ehtiyojlari murakkab pedagogik-psixologik kategoriya bo'lib, u shaxsning ichki motivatsiyasi va ijtimoiy talablar uyg'unligida shakllanadi.

Psixologik talqinda ta'lim ehtiyoji shaxsning bilishga bo'lgan ichki zarurati sifatida namoyon bo'lsa, pedagogik talqinda u ta'lim jarayonini individuallashtirish va kompetensiyalarni shakllantirish omili sifatida talqin etiladi.

Oliy ta'lim tizimida talabalarining ta'lim ehtiyojlarini aniqlash va ularni qondirishga yo'naltirilgan integrativ modelni ishlab chiqish ta'lim sifatini oshirishning muhim sharti hisoblanadi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Maslow A. H. Motivation and Personality. – New York: Harper & Row, 1954.
2. Leontiev A. N. Activity, Consciousness, and Personality. – Moscow: Progress Publishers, 1978.
3. Vygotsky L. S. Mind in Society. – Cambridge: Harvard University Press, 1978.
4. Rogers C. Freedom to Learn. – Columbus: Merrill, 1969.
5. To'xtaxodjayeva M.X. Pedagogika. – Toshkent: O'qituvchi, 2010.
6. Ochilov M. Pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Fan, 2012.